

UDK 82:81:1

Sanja Veršić

Filozofska fakulteta Univerze v Zagrebu

sversic@ffzg.hr

LITERARNA KOMUNIKACIJA V KVANTNI PARADIGMI RESNIČNOSTI IN ENERGIJSKA DIMENZIJA JEZIKA

Pozornost posvečamo energijski dimenziji literarne komunikacije oz. energijskim učinkom pomena, prek katerih poskušamo razložiti energijsko kvantno dinamiko med avtorji in bralci.

Ključne besede: jezik, energija, zavest, kognitivno-energijska percepcija, energijski učinki

We highlight the energy dimension in literary communication and, within it, *energy effects* (energy of meaning), explaining the energy quantum dynamics among authors and their readers.

Keywords: language, energy, consciousness, cognitive-energy perception, energy effects

1 Energija je povesod okoli nas

Kaj je energija? V gr. *enérgeia* pomeni dejavnost. Podobno se pojem razlaga v leksikonskih in slovarskih virih, kjer se nanaša na opise naravnih ali fizikalnih pojavov. Pravimo, da je energija »povesod okoli nas«, pri tem pa zanemarjamo, da je v vsakem od nas (npr. v igralcu ob nastopu na sceni, kjer energija pomeni izrazno moč, kazanje čustev; fizičnem delavcu, ki opravlja težaško delo).

Energijo določamo v odvisnosti od tega, za kaj jo uporabljamo. Ima različne oblike, od kinetične prek kemične, toplotne, solarne do energije kvantnega polja. Lahko se transformira, skladišči, obnavlja. Ne more se je ustvariti in ne more izginiti. Einstein je to izrazil s formulo $E = mc^2$. Energija preprosto je.

2 Energija v nas

Energija, ki je imanentna človeku, je duševna, psihična, mentalna, intelektualna, seksualna (nagon po Freudu), s človekovo delovno močjo pa se povezujejo tudi tradicionalni ezoterični pojmi in pojmi vzhodnjaške duhovnosti, kot so avra, odična sila ali *od*, dihanje, dih oz. *pneuma* (gr.), *prana* (v sanskrtu 'dihanje', 'duh'), *ki* (jap. 'notranja energija', 'življenjska sila') ali *ch'i* (kit. 'notranja energija', 'življenjska sila'). Na Zahodu se človekova delovna moč razlaga kot del splošnega življenjskega načela *vis vitalis* oz. *élan vital* (kvantno polje), na Vzhodu se povezuje z brahmanom, prvo osnovo in predpogojem vsega pojavnega, pa tudi z akašo (v sanskrtu 'prostor' ali 'eter'). S človekovo delovno energijo se povezuje tudi starodavno verovanje v magijo, ki se razlaga kot moč upravljanja z nadnaravnimi, nevidnimi silami. Za kakšno moč ali sile gre?

V Humboldtovi filozofiji jezika je energija *notranja moč jezika*. Jezik je organ, ki oblikuje smisel, v njem se kažejo učinki moči človeškega duha; je delo duha. Humboldt vzpostavlja odnos energija – jezik – mišljenje – zavest: energijo jezika razume kot samodejavno moč, zavest pa kot duhovno moč nacij, razlikuje jezik (kot danost) in jezike (kot možnost za samorazvoj).

Brez enotnosti forme ni umeven noben jezik. Prirojena sposobnost za jezik je skupna vsem ljudem, raznovrstnost znotraj jezikovnih družin pa se formira na podlagi specifičnih duhovnih značilnosti posameznih nacij. Pri Humboldtu je energijski moment jezika vsebovan v temeljni funkciji jezika, ki je notranja duhovna dejavnost. V tem smislu je jezik organ izvirnega mišljenja in percepcije. Notranja duhovna dejavnost se izraža tudi v celovitosti umetniške forme, v kateri imajo besede »svetovne pomene«, kar pomeni, da so prostorsko in časovno univerzalne (za več gl. Užarević 2005: 34).

Ruski kozmični filozof P. A. Florenski se v premislekih o jeziku (2008, 2016) navezuje na Humboldtovo idejo jezika kot duhovne sile in jo povezuje z energijskostjo.¹ Dejaven je tudi simbol, ki ima pomembno vlogo v kulturi; pri Florenskemu to ni znak, temveč »energija, ki v sebi nosi še vrednejšo energijo višjega reda« (Veršič 2013: 288).

Florenski besedo *energijsko bitje*, živi organizem, ter njegovo delovanje v okolici interpretira z vidika energije v komunikaciji, in sicer v vpetosti v okultizem in magično delovanje. V perspektivi razvojnih teorij zavesti lahko rečemo, da gre za energijsko percepcijo oz. interpretacijo resničnosti. V kvantni paradigmi resničnosti govorimo o kvantni percepciji.²

Pojem energije najdemo tudi v Lotmanovem modelu Kulture kot misleče strukture: Kultura je antropomorfizirani kulturni model – kulturna osebnost, ki čuti strah in sram. Način, na katerega se realizirata napredek in nazadovanje, se kaže v kulturni dinamiki ali semiotičnih revolucijah, eksplozijah, ki se najmočneje odražajo v sferi jezika in komunikacije. Rezultat teh (zgodovinskih) sprememb v zavesti Kulture je znanstveni napredek (izumi), a tudi psihološko nazadovanje (kolektivne psihoze) – strah Kulture do novega. Ideja eksplozivnosti kot energije nepredvidljivega omogoča Lotmanu, da na dva dominantna psihološka mehanizma kulture, energijo sramu in strahu, gleda kot na regulatorje vedenja kulture. Sram imenuje »najstarejšo plast v sistemu kulturnih prepovedi«, ki regulira »transformacijo fiziologije v kulturo« (Lotman v Veršič 2004: 121), pod »fiziologijo« pa misli na vulgarizme in psovke v prostoru kulture. Govori o strahu kulture v kontekstu vloge simbola v kulturnem spominu.³

¹ Rus. *ènergijnost'* je povezana s hezihastično tehniko vzhodnih kristjanov, s pomočjo katere se v molitvi (čutno) spoznava energija Boga, božanska energija (Veršič 2013, 2018b).

² Za več gl. Veršič 2013, 2018b in Florenskij 2016.

³ V naši kulturi se ta strah kaže v močnih reakcijah in uporu proti vsaki intervenciji v kulturnem spominu, kot npr. predlogu, da se v jezik zavestno vnašajo spremembe, ki pomenijo posege na globoki, simbolični ravni.

Pojem energije je prisoten tudi v Lotmanovi koncepciji semiosfere, ki jo razvije po teoriji biosfere in noosfere⁴ znanstvenika V. I. Vernadskega. Po tej teoriji biosfera ali biogeokemijska energija reagira na človekovo duševno oz. duhovno dejavnost, ki jo Vernadski imenuje energija človeške kulture oz. kulturna biogeokemijska energija (Veršič 2004).

Lotmanova semiosfera je znakovni analogon biosfere po Vernadskem (v tej optiki je tekst kulture sinonim za sporočilo). Kultura v novem modelu postaja semiotični organizem; meja semiosfere je membrana – ovoj, ki je v funkciji filtra (sporočila od zunaj se filtrirajo, prevajajo v »svoj« jeziku), vendar je tudi prostor pospešenih semiotičnih procesov, ki predstavljajo protiutež ustaljenim, stabilnim jedrnim strukturam. Njeni deli/teksti tvorijo celoto, ne kot deli nekega mehanizma, temveč kot organi mehanizma (Veršič 2004). Lotman procese v semiosferi primerja z dinamičnimi procesi v vesolju, ki so biokemijske in biofizikalne narave.

Energijski aspekt semiosfere je naprej prisoten v Lotmanovem razvijanju koncepcije semiosfere kot semiotičnega univerzuma, ki spominja na kvantni model prostora-časa, v katerem – neodvisno od tega, za kateri »časovni odsek« gre – obstaja neprestana vzajemna izmenjava informacij: izmenjava tekstov (sporočil), nenehna aktivnost v območjih prevoda enega teksta v drugega itn. (Lotman 2001). Semiotik daje prednost sinhronemu pred diahronim – vsi teksti v spominu Kulture so prisotni sočasno.

S semiotičnega vidika se energija v komunikaciji zaznava na (meta)teoretični ravni in analizira na ravni semiotičnih (meta)modelov. V energijski dimenziji komunikacije, na katero usmerjamo pozornost skupaj z vprašanji zavesti, jezikovne kognicije in literarno-umetniškega jezika, pravzaprav presegamo semiotično percepcijo resničnosti. Energijskosti medčloveške komunikacije namreč ni mogoče obravnavati na ravni znakovnosti, saj človekove energije ni more zreducirati na znakovnost – semioza ni sama sebi namen (Veršič 2013).

3 Energija – literarna komunikacija – zavest

Energijska dimenzija komunikacije ni nič drugega kot duhovni aspekt človeške izkušnje (subjektiven, osebni in objektiviziran kolektivni doživljaj), ki ga je treba obravnavati tudi v kontekstu razvojnih teorij zavesti, integrativnega pristopa človeške narave, jezika, pomena, mišljenja.⁵

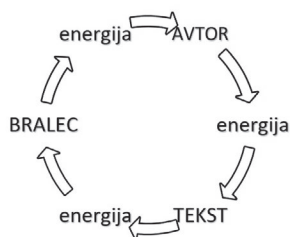
⁴ Med bivanjem v Parizu (1920), kjer je imel predavanja iz geokemije, je Vernadski spoznal teologa Teilharda de Chardina, s katerim se je pogovarjal o evoluciji, noosferi in točki Omega. V stiku sta ostala vse življenje, znanstvenik pa je na ideji noosfere razvil evolucijsko koncepcijo biosfere (Vernadskij 2004).

⁵ O tem C. G. Jung, P. T. de Chardin, H. Bergson, J. Piaget, C. W. Graves, D. Chopre, F. Capre, R. Sheldrak. V opisovanju razvoja človeške zavesti skozi njene mutacije Jean Gebser loči pet osnovnih struktur zavesti: arhaično, magijsko, mitsko, mentalno in integralno. Strukture zavesti konstituirajo človeško bitje, ki je »celota svojih mutacij« (Gebser 1992: 200).

Jezik in zavest sta povezana, vendar ju spremljamo skozi različne etape razvoja človeške družbe – v različnih teoretskih modelih. Jezik v literarnem delu lahko obravnavamo z vidika jezikovno-umetniškega oblikovanja, odvisno od stanj zavesti, razvojnih linij in ravni zavesti,⁶ s katerih izhajajo avtorji med pisanjem svojih del v družbenem kontekstu, ali pa z vidika recepcije tistih, ki dela berejo.⁷ V tem delu se ne bomo ukvarjali s takšnimi kompleksnimi analizami, ampak bomo z energijskega vidika osvetlili povezavo med jezikom in zavestjo.

V lingvistiki in literarni vedi se je v zadnjih desetletjih uveljavila sintagma jezikovna ozaveščenost (ang. *language awareness*). Gre za uporabo jezika v njegovem ustvarjanju, zavest o jeziku (modernistična jezikovna ozaveščenost) ali širše jezik nacionalne skupnosti (npr. jezikovna ozaveščenost Hrvatov, postmodernistična ozaveščenost Zahoda). Na avtorsko ozaveščenost lahko podobno gledamo, ko govorimo o žanrski ozaveščenosti: lahko se strinjamo, da avtor v ustvarjalnem prizadevanju ne izhaja iz iste dimenzije zavesti, kadar piše znanstvenofantastični roman ali npr. memoare.

Zato namesto o *dejavnosti jezika* avtorja govorimo o dejavnosti zavesti avtorja, ki se skozi jezik umetniško eksternalizira in *deluje* - ima energijski učinek. Tak pristop omogoča, da literarno komunikacijo opazujemo večdimenzionalno, tj. kot interakcijo med dvema ali več zavestmi. Tudi bralci, ki jih avtorji nagovarjajo, med branjem literarnih tekstov delujejo na različnih ravneh zavesti, kar je vprašanje okusa, vsečnosti, mode, estetskega vrednotenja (Solar 2004). Bralec se je pred pojavom elektronskih medijev udeleževal razprav v tisku, danes pa sodeluje v komunikaciji na spletu. Interakcije med avtorji in bralci so dinamične. Energijski učinki so emocionalne in miselne reakcije, ki jih zaznavamo z njihovega energijskega vidika. Emocije, čutna zaznavanja, misli so energija.

Slika 1: Energijska komunikacija.

⁶ To so termini iz integralne teorije zavesti, ki je metateoretični odprti sistem, s katerim predvidevajo prihodnje razvojne etape zavesti (npr. Wilber 2004, 2005; Beck, Cowan 1996; Borš 2012; Veršič 2008). V prispevku se večinoma nanašamo na Gebserjev opis struktur zavesti.

⁷ Vsaki razvojni etapi zavesti lahko pripišemo določeno, za njeno strukturo značilno energijo, ki se skozi energijo posameznika, socialne skupine, skupnosti ali celotne družbe eksternalizira v kulturnem prostoru, tako da ga oblikuje na edinstven način. Drugače povedano, vsak val zavesti ima značilno frekvenco, ki je usklajena z energijsko kognicijo posameznika, skupnosti, celotne družbe. Ker govorimo o energiji, stopnje razvoja, ravni (holarhije) ali valove zavesti (spirala) povezujemo z *dimenzijami zavesti* (kvantno polje) in si jih predstavljamo kot tiste, ki se prežemajo, ki so vsebovani znotraj sebe.

Avtor v literarnih tekstih energijsko dinamiko različno dosega. Sem sodita izbira imen, likov, njihov jezik. Eco (2011; 2013) v razpravi *Confessions of a Young Novelist* o vlogi likov v literarni komunikaciji pravi, da z »emocionalnimi iluzijami« oz. s fizičnim (tridimenzionalnim) svetom in »optičnimi iluzijami« ilustrirajo človekov duševni svet. V poglavju *Premišljevanje o literarnih likih* se sprašuje, zakaj je bralec ganjen ob nesrečni usodi glavnega junaka, zakaj sočustvuje z literarnim likom ali s filmskim junakom, če se zaveda, da nista »resnična«. Emocionalne reakcije so zadeva psihologije, ne estetike, trdi Eco.

S semiotičnega vidika ima prav. Ker pa se psihologija ukvarja s človekovim duševnim svetom, z notranjim življenjem, se vprašanjem psihologije ni mogoče izogniti: literarna komunikacija zadeva človekove notranje prostore in odnose. Ecov znanstveno-materialistični nazor v tem smislu negira duševno. Subtilna energijska resničnost je po Ecu »emocionalna iluzija«.

Eco poudarja, da je za vsako obdobje značilna posebna senzibilnost, ki pogojuje čustvene reakcije bralcev. V 19. stoletju so bralci čustveno reagirali na usodo *Fleur-de-Marie*, glavne junakinje *Pariških skrivnosti* Eugèna Sueja, medtem ko danes ob dekletovi usodi ostajajo »cinično ravnodušni« (2013: 115). Poznane so reakcije bralcev ob Goethejevem *Trpljenju mladega Wertherja* (1774), ki so vodile v samomore (t. i. Wertherjev sindrom). Pojav je bolj kot s stališča emocionalne iluzije razumljiv ravno s stališča emocionalne energije

Ko komentira senzibilnost predromantičnega obdobja, Eco vztraja pri razlikovanju med dogodki, ki pripadajo sferi namišljenega (literarnega teksta), in sferi dogodkov, ki so se dejansko zgodili (zgodovinski tekst). Literarna junaka Ana Karenina ali Vronski sta »semiotična objekta«, ki ne obstajata v resničnosti.

Izhajajoč iz semiotike in ontološkega materializma, Eco vseeno ne daje odgovora na vprašanje, kaj je to, kar v bralcu povzroča emocionalne reakcije. Odgovor, da je to stvar psihologije, je prepovršen. S semiotičnega vidika očitno ni mogoče pogledati globlje v človekova duševna stanja.

Med branjem literarnega ali gledanjem filmskega oz. gledališkega dela se sprejemnik pretvarja, da ljudi v namišljenem prostoru in času teksta/filma/predstave sprejema kot resnične. Ko se iz možnega sveta Tolstojevskega romana *Ana Karenina* vračamo v resničnost, kot bralci vemo, da ni razloga za vznemirjenost zaradi smrti protagonistke, saj razumemo, da je »le igra naše domišljije« (Eco 2013: 169). Paradoks je v tem, da je »emocionalna povezanost« s književnimi junaki, ki se uresničuje v procesu branja (Eco 2013: 169), sicer resnična; še več, njeni učinki so znanstveno preverljivi.⁸ V nasprotju z idealnim (implicitnim) bralcem (ali pa s filmskim/gledališkim gledalcem), ki sodi v območje teorije, je empirični bralec (gledalec) resnična oseba, ki ima izkušnjo.

⁸ Resnična je na subtilni ravni. Ti učinki se lahko razložijo z elektrofiziološkimi raziskavami t. i. zrealnih nevronov, ki se ne samo aktivirajo, kadar posameznik izvaja neko dejanje, temveč tudi kadar opazuje dejanje, ki ga opravlja nekdo drug.

Izraža svoja občutja, misli, ima spomin in deluje iz zavesti, se kognitivno-energijsko odziva, in sicer neodvisno od tega, da ve, da so njegove reakcije odgovor na vedenje namišljenega literarnega/filmskega/gledališkega lika.⁹

4 Bralec v kvantni paradigmi resničnosti

Kot primer navedimo gledalce, ki energijsko »berejo«¹⁰ gledališke predstave režiserja Oliverja Frljića. Predstava *Naše nasilje, vaše nasilje* je bila povod za proteste. Režiser je z njo torej izzval močan energijski učinek, burne čustvene reakcije, značilne za t. i. jantarno/modro razvojno etapo zavesti.¹¹ Naslovi kot: *Policija iz teatra v Splitu* vrgla HS-ovce, ki so ovirali začetek predstave,¹² *Demonstranti pred teatrom: Krščanski Split, zbudi se!* Ta predstava se norčuje iz vsega, kar je za Marka Marulića bilo veliko in sveto!¹³ in *Trk titanov v HNK: Gledalci s pesmijo podprli Frljića, demonstrantom pa poslali jasno sporočilo ljubezni in tolerance*¹⁴ so samo nekateri izmed številnih časopisnih naslovov o predstavi, ki je bila uprizorjena v Splitu. Od tod vidimo, da energijska komunikacija ni abstrakten, teoretski pojem, temveč nekaj, kar se je treba naučiti prepoznati.

V primeru gledaliških del je energijska komunikacija očitna tudi brez eksplicitnih režiserskih namer odstranitve gledališke rampe. Da obstajajo gledalci, ki se čustveno vzburijo in prečijo mejo med gledališko fikcijo in resničnostjo, pravzaprav potrjujejo številne gledališke uprizoritve. Če usmerimo pozornost na odnose, ki jih ustvarjamo v prostoru umetnosti, bomo opazili, da se obrazec energijske komunikacije ponavlja neodvisno od mesta in časa dogodka/gledališke uprizoritve: *Intervenirala policija: Demonstranti vdrli na oder: Predstava Oliverja Frljića povzročila kaos na Češkem*.¹⁴

Kvantno paradigmo v umetnosti lahko razložimo tudi kot očitno sproščanje človeške energije (akcije in reakcije) oz. komunikacijo v njeni (naj)subtilnejši dimenziji, kjer pride do vzajemnega izmenjavanja občutkov in misli v jeziku (konkretno, gledališkem). Močnejše kot je izmenjavanje, bolj očitna je energijska komunikacija.

Osnovno vprašanje je, kaj je tisto, na kar v umetniškem delu reagiramo, čeprav vemo, da gre za fikcijo in da v umetnosti resničnost posnemamo.¹⁵

⁹ S sodobnimi genetskimi raziskavami si znanstveniki prizadevajo dokazati, da človek v območju nezavednega – DNA na biološki ravni – ne razlikuje med resničnimi dogodki in domišljijo. Prav tako omenimo eksperimente z molekulami vode na njihovi kvantni ravni (gl. Emoto 2005), ki so pokazali, da je emocija (psihološka raven) vzajemno povezana s substanco telesa (biološka raven). Ta spoznanja so v prid naši tezi o utelešenosti senzibilnosti (zavestne ali nezavedne) oz. energijski percepciji (Veršič 2012)

¹⁰ Pointegralni teoriji zavesti ustreza konformistična zavest (Wilber 2004, 2005; Beck, Cowan 1996).

¹¹ Vir: dnevnik.hr.

¹² Vir: slobodnadalmacija.hr.

¹³ Vir: slobodnadalmacija.hr.

¹⁴ Frljićeva predstava je vulgaren in nesprejemljiv obračun z živimi sodobniki. Vir: tportal.hr.

¹⁵ Vir: vecernji.hr.

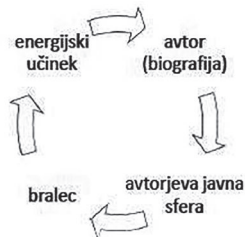
Za problematično se je izkazala tudi predstava *Elementarne čestice* (*Osnovni delci*) režiserja Ivice Buljana po istoimenskem romanu Michela Houellebecqa, ki je na Dubrovniških poletnih igrah predstavljala »varnostni riziko«.

Naslednji primer je povezan s spori okoli izbire tekstov za šolsko čtivo. Večinoma gre za prevpraševanje jezika dela, stila, avtorjevih etičnih načel, estetske vrednosti dela. V hrvaških diskusijah se je zastavljalo vprašanje, v katerem območju sploh odločati o tem, ali je delo izbirno ali obvezno (v območju ideologije, politike ali stroke?). Energijski učinki, povezani s kritiko literarnih del, so opazni ne samo pri stroki, ampak tudi starših učencev.¹⁶

Energijsko branje je prepoznavanje energijske dimenzije jezika kot lastne jezikovne dejavnosti, v kateri si zastavljamo ključna vprašanja: Ali moramo z jezikovno-umetniškim posnemanjem resničnosti – ki jo obravnavamo kritično v želji, da bi jo spremenili – taisto resničnost poustvarjati? Ali sploh lahko v literarnem tekstu oblikujemo resničnost, ki bi bila sprejemljiva, če jezikovno-umetniško perpetuiramo tisto resničnost, ki jo kritiziramo? V prepričanju, da je z jezikom moč oblikovati resničnost (integralno-teoretsko »mišljenje drugega reda«), se kaže kvantno načelo, po katerem opazovalec deluje na tisto, kar opazuje. Ali mi ustvarjamo resničnost ali resničnost ustvarja nas? S tem vprašanjem se ukvarjajo tako humanisti kot kvantni fiziki (*Arts at Cern*).

Če premišljamo o umetniški komunikaciji v perspektivi (jezikovnega) oblikovanja resničnosti, bomo opazili, da smo pri branju umetniških tekstov postali enako občutljivi na nasilje kot v vsakodnevni komunikaciji, v kateri poleg fizičnega nasilja ozaveščamo tudi psihično nasilje. Hiperobčutljivost opažamo v medijskem diskurzu (časopisnih člankih, komentarjih, reakcijah bralcev, v komunikaciji na družabnih omrežjih). Reagiramo na sovražni govor, o njem razpravljamo, ga analiziramo v znanstvenih delih. Ozaveščamo energijo jezika in lastno jezikovno dejavnost.

V hrvaški umetniški komunikaciji so energijski učinki (mislimo na čustvene in miselne reakcije, javno recepcijo, medijski diskurz) zelo močni v politično-ideološkem smislu, zlasti kadar gre za vprašanja zgodovinskih odnosov med »desnimi« in »levimi«, midsosedske odnose v regiji ali vojne teme. Četverored Ivana Aralice na temo bleiburškega zločina in filmska ekranizacija sta svojčas izzvala velike spore.

Slika 2: Kje je delo/tekst?

¹⁶ Revidirajte lektiro, odstranite pedofilijo in perverzije. Vir: citizengo.org.

Z naslednjim primerom pa bi radi preusmerili pozornost na literarno komunikacijo širše, s katero ne mislimo le na energijsko dinamiko, ki se realizira med elementi triade avtor – delo – bralec, ampak tudi energijsko dinamiko kontekstualnega polja, za katero je zaslužna avtorjeva javna sfera. Najtesneje bi jo lahko povezali z biografijo, vendar se enako povezuje z delom. Vključuje stališča, svetovni nazor, politično in ideološko naravnost, ki jih avtor »oddaja« v javnosti. Zaradi vsega, kar je povezano z življenjem avtorja, bralec lahko povsem spregleda umetniško vrednost dela. To lahko celo vzbudi dvom v umetniško vrednost dela. Omenimo primer energijskega učinka, ko so na portalu Nobelove fundacije iz Švedske akademije sporočili, da je nagrada za literaturo za leto 2019 dobil Peter Handke.¹⁷

Če gre za delo/tekst (brez kontekstualnega polja), se energijski učinki kažejo v vprašanih jezika (tako empiričnega kot implicitnega avtorja, pripovedovalca, glavnega lika, stranskih oseb), prek katerih avtor vzpostavlja komunikacijo z bralcem. Energijski učinki se realizirajo na podlagi tistega, kar pravzaprav analiziramo v delu (kar učimo v šoli), t. i. bogastva jezikovnega izraza, emocionalno-ekspresivnih sredstev, ki jih avtor uporablja, in drugih stilnih sredstev. Sprašujemo se: Kakšen je ton pripovedovanja?; Kakšno je čustveno stanje glavnega lika?; Katere so psihološke lastnosti lika?; Kakšen občutek pri nas zbuja? itd.

Energija v jeziku se torej primarno nanaša na kazanje čustev in emocij. V hrvaškem jeziku je bila opravljena analiza emocij na primerih epskih del srednjega veka. Čeprav emocije primarno ne sodijo v »območje interesa humanističnih disciplin, temveč psihologije« (Dukić 2012: 219), zanimanje zanje v humanistiki obstaja:

Kako se skozi zgodovino pojmujejo emocije, kakšen je njihov status v svetovnih nazorih (ideologijah) nekega obdobja, ali ljudje čutijo – spodbujeni z enakimi ali različnimi stimulansi – različno v različnih obdobjih –, so vprašanja, ki se jim je težko izogniti celo takrat, kadar se prikrivajo (prav tam: 218).

5 Energijski učinki

Emocionalne reakcije se realizirajo v energijski dimenziji literarne komunikacije, čeprav jih z njo ne povežemo direktno. Kadar govorimo o emocionalno-ekspresivnih in ostalih jezikovno-stilnih sredstvih ter njihovih funkcijah, mislimo isto. Razlika je samo v tem, da druga analiziramo na ravni teoretsko-kritično-analitičnega mišljenja. Upoštevač večdimenzionalnost komunikacije, nam energijskih učinkov ni treba razlagati na tak način. Nerazumevanja literarnega teksta npr. ne razlagamo s pomanjkanjem bralskih kompetenc ali predpostavko o bralčevem »necelovitem« branju dela. Prav nasprotno, ta pojav se lahko razloži kot neposredni učinek emocionalno-ekspresivnih sredstev in ostalih jezikovnih in stilnih sredstev.

V resničnosti se tisto, kar imenujemo energijski učinek, analizira *post factum* oz. »pre-
vaja« z doživljajske, kognitivno-energijske ravni branja na teoretsko, kognitivno-analitično

¹⁷ Vir: nobelprize.org.

raven (v integralni perspektivi t. i. ploščata interpretacija branja). Kognitivno-energijsko branje je lahko istočasno branje pomena na denotativni in konotativni ravni, kjer ni potrebe po analitičnem prevajanju doživljajskega v teoretsko (racionalno).

V (bralski) praksi je energijsko učinkovita raba vulgarizmov in psovok, zaradi katere bralci lahko javno izrazijo stališče o »žalitvi okusa« in pokažejo na potrebo po estetskem vrednotenju tekstov, čeprav te avtorji uporabljajo z namenom stilizacije govora in karakterizacije likov. Lahko jih uporabljajo metaforično; pogostnost uporabe metafore lahko izprazni, da postanejofraze, kar je najpogostejša funkcija psovke v vsakodnevnem govoru (Škiljan 1989: 116). Ker nas zanimajo energijske dimenzije literarne komunikacije, se vprašajmo, ali lahko v energijski percepciji vulgarizmov in psovok, ki so v funkciji metaforičnih razširitev, spregledamo denotativno raven, tj. podlago, na kateri premišljujemo prenesene pomene.

V analizi konceptualnih metafor Lakoff in Johnson (2015) pokažeta na osnovni, prvotni pomen, iz katerega izhaja preneseni pomen; človek lahko misli abstraktno edino, če je sposoben misliti konkretno: »metafora omogoča razumevanje le zato, ker ima izkustveno podlago« (Lakoff in Johnson 2015: 19).

Z vidika energijske dimenzije jezika (umetniška) komunikacija lahko poteka istočasno na najmanj dveh ravneh: na ravni vizualno-figurativnega in abstraktno-logičnega mišljenja, dejansko pa na več ravneh: emocionalni, fiziološki (reakcije v telesu, npr. rdečica), neurofiziološki ravni.

V energijski verbalni komunikaciji se pomen sprejema na dveh ravneh. Denotativni pomen se pogosto prepozna kot tisto, kar sproži doživljajsko, čustveno reakcijo. Denotativna raven pomena je torej tista, na kateri ozaveščamo, da se komunikacija realizira tudi energijsko. Če je naše mišljenje izključno logično, pojmovno (mentalno-racionalna struktura zavesti), niti ne moremo subtilno percipirati pomenov. Treba je torej integrirati stare strukture (ravni) zavesti (Gebser 1992; Wilber 2004, 2005).

Energijsko lahko beremo tudi t. i. neliterarne tekste. Navedimo primer branja energije strahu. Nezadovoljstvo s sodobno kulturo se lahko eksternalizira tako, da se eksternalizira strah zaradi percepcije, ki se spreminja v »virtualni« resničnosti (kvantna senzibilnost), kar je očitno v Baudrillardovem teoretsko-filozofskem diskurzu o *simulakrih*, diskurzu, ki nastaja v času intenzivne *simbolne proizvodnje* in *simbolne izmenjave*.

Ta strah občuti tudi bralec, ki enako kot avtor govori o nelagodju; emocija strahu, povezana s prapodobami, ni ozaveščena. Neprijetna energija je povezana s podobami medijsko oblikovanega kulturnega prostora (Morin 2017).

6 Jezikovna ozaveščenost

V literarni komunikaciji opazamo močne energijske učinke tako v politično-ideološkem kot literarno-umetniškem smislu; sem sodijo rasna vprašanja, vprašanja socialne

enakosti in diskriminacije. Poznan primer je roman *Pustolovščine Huckleberryja Finna* oz. spor okoli Twainovega jezika:

Odločitev profesorja angleškega jezika iz ameriške univerze Auburn, da objavi novo izdajo *Pustolovščin Huckleberryja Finna* Marka Twaina brez danes žaljive besede *nigger*, je sprožila proteste. Profesor Alan Gribben se je odločil, da bo to besedo, ki v 19. stoletju ni bila žaljiva, zamenjal z besedo *slave* (suženj). Beseda *nigger*, ki je rasistične konotacije dobila v 20. stoletju, se v Twainovi klasiki pojavi 219-krat. Knjiga je bila prav zaradi tega izraza v mnogih šolah odstranjena s seznama obvezne literature.¹⁸

Spori se v javnem diskurzu navezujejo na idejo politične korektnosti, ki pa jo je treba obravnavati v kontekstu jezikovne ozaveščenosti. Družbeno-kulturno-ekonomsko nepravilnost, prisotno (tudi) v jeziku oz. jezikovnih izrazih, bi človek, ki se jezikovno ozavešča, rad popravil. Iz primera je razvidno, kako prizadevanje, da bi odpravili zgodovinsko nepravilnost, ni uresničljivo. Z izogibanjem semantično, pravzaprav pa energijsko obremenjeni besedi *nigger* (črnuh) ter njeno zamenjavo s semantično/energijsko manj obremenjeno besedo *slave* (suženj) ne rešimo problema. Pustiti jezik avtorja, kakršen je, pri tem pa pokazati na povezavo med jezikom in družbeno senzibilnostjo, pomeni, (kon)tekstualno sprejeti avtorjev jezik in kolektivno jezikovno ozaveščenost njegove dobe.

Je pa prizadevanje za popraviljenje zgodovinskih (in aktualnih) nepravilnosti širši pojav, ki se je v zgodnjih 80. letih 20. stoletja začel opazovati tudi v političnem diskurzu. Rasna diskriminacija in tragična smrt Georga Floyda se danes na Zahodu nasilno reaktualizira z rušenjem kipov – simbolov kolonizatorske, suznjelastniške zavesti.

Soroden primer, ki ga je mogoče razumeti prav v kognitivno-energijskem smislu, so procesi preimenovanja ulic, trgov in mest kot simbolov totalitarne zavesti. Pisatelj Jevgenij Vodolazkin se v romanu *Letalec* ukvarja tudi z vprašanji individualnega in kolektivnega spomina. Vzporedno z razvojem zavesti obstaja potreba po premišljanju jezika in vnašanju korekcij v kolektivni spomin, kar kaže na željo po popravljanju zgodovine (potomci ozaveščajo delovanje svojih prednikov, ker v njih prepoznavajo sebe).¹⁹ To človeško potrebo lahko razumemo v njeni izkustveno-energijski dimenziji.

Če na pojav pogledamo z vidika kolektivne jezikovne ozaveščenosti, je jasno, da nekatere spremembe sprejemamo, medtem ko drugim nasprotujemo. Večinoma gre za besede, prek katerih ozaveščamo njihov pejorativni pomen: v hrvaškem *crnčuga* (črnuh) v nasprotju z uveljavljenim *Crnac/crnac* (črnc) ali *crnčiti* (*garati*), kar ne pomeni le 'naporno delati', temveč tudi 'delati, kot (da si) črnc' (dobesedno z jasnim referiranjem na življenje črnih sužnjev). Gre za simbole, črke in besede, ki *nosijo* močan emocionalni *naboj* in povzročajo nenehna nesoglasja in konflikte (svastika, črka U, peterokraka zvezda itn.).

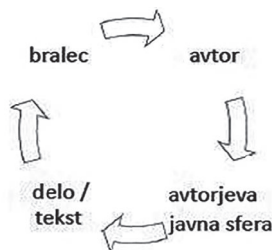
¹⁸ Politično korekten Huckleberry Finn. Vir: zabava.hrt.hr.

¹⁹ V slovenskem prostoru o literarnih ulicah in njihovih po- in preimenovanjih piše npr. Urška Perenič 2014.

Po eni strani se čuti potreba po jezikovni korektnosti pri tistih, ki menijo, da jezik oblikuje resničnost, po drugi strani pa opazimo pretiravanje v prizadevanjih, da bi bili politično vljudni. Omenimo literaturo za otroke in mladino, kjer se čutimo odrasli odgovorne za njihov razvoj, da pride do pretiravanja:

Razprava o spreminjanju izrazov v otroških knjigah v takšne, ki bi bili primernejši za današnje čase, ni nova. Hamburška založniška hiša Oetinger-Verlag je že leta 2009 v knjigah o Piki Nogavički spremenila Pikinega očeta iz originalnega »zamorskega kralja« v »kralja Južnih morij«. V starejših izdajah je sicer ostal stari naziv, toda s pripombo, ki opozarja, da se ta izraz danes ne uporablja več.²⁰

Strinjamo se z Ecom (2011, 2013), da ima vsako obdobje svojo lastno literarno senzibilnost. Kaj je pravzaprav to? Ali ni senzibilnost beseda za način, na katerega avtor reagira na družbene razmere in prevladujoči svetovni nazor, v katerem umetniško deluje, hkrati pa tudi način, na katerega reagira bralec na avtorjev umetniški izraz? Naša senzibilnost se spreminja v odvisnosti od dinamike sprememb v zavesti: Flaubertovo sporočilo, umetniško oblikovano v romanu *Gospa Bovary*, danes razume in sprejema večina bralcev, medtem ko de Sadovo sporočilo, ki je prav tako umetniško oblikovano v njegovih romanih, večina razume na način *sadizma, seksualnega nasilja*. Literarno-umetniško sporočilo Harriet Beecher Stowe v romanu *Koča strica Toma* je imelo z energijskega vidika močne in transformirajoče učinke za ameriško družbo 19. stoletja. Hkrati pa obstaja nekaj, kar imamo za univerzalno: senzibilnost Shakespearovega časa je hkrati senzibilnost našega časa. Govorimo o Shakespearu kot »našem sodobniku«.

Slika 3: Energijski učinki.

Energijski model literarne komunikacije vsebuje naslednja vprašanja: Ali avtor vpliva na bralca s svojim delom in v kateri dimenziji? Kaj je to, zaradi česar mislimo, da je tekst učinkovit, in v kateri dimenziji ga kot takega doživljamo? Kako bralec bere avtorja, v kateri dimenziji? Ali bralec vpliva na avtorja s svojim branjem in v kateri dimenziji?

²⁰ Izraz »črnček« mora ven iz otroških knjig. Vir: dw.com/hr.

7 Kognitivno-energijska dimenzija jezika

Verbalni oz. vsak jezik umetnosti lahko postane instrument samopremisleka človeka kot samosvojega bitja in bitja, ki pripada neki kulturi. V sodobnih družbeno-kulturnih odnosih se kaže tendenca po spremembah. Po vzajemnih obsojanjih in kritiziranjih, predpisovanjih pravil, prepovedih in moraliziranjih je poleg ozaveščenosti o moči diferenciranja neizogibno tudi samo-opazovanje, samo-prepoznavanje, samo-razumevanje, samo-sprejemanje. Rečeno z wilberovskimi termini, je potrebno *transcendiranje* in *integriranje* vsebin zavesti. Če se za trenutek vrnemo k lotmanovski semiotiki kulture (Lotman 2000), pa gre na metateoretični ravni za Kulturo (kulturno ozaveščenost), ki znova ustvarja lastni idealni model, ki se ponovno »samoopisuje« (Lotman in Uspenski 1977: 3–4).

Pripisujoč Kulturi zunanji in notranji vidik, ima Lotman za pomembnejšega drugega, ki je kulturna samozavest. Zgodovina kulture tako ni le dinamika prepovedi in predpisov, temveč tudi dinamika samozavesti kulture, ki sebi razlaga spremembe v regulaciji prepovedi in predpisov. Kultura je v svoji energijski dinamiki »sistem kolektivnega spomina in kolektivne zavesti«, hkrati pa je dani skupnosti »skupna vrednostna struktura« (prav tam).

Sprememba, ki se dogaja v jezikovni zavesti (politična korektnost) in se energijsko percipira v obliki »jezikovne prisile«, je proces samoopazovanja in samosprejemanja, tisto, kar Lotman razume kot »samoopisovanje« Kulture. Sprašujemo se, ali ozaveščamo »konceptualni sistem« (Lakoff in Johnson 1980), ki ga ponazarja konceptualna metafora RAZPRAVA JE VOJNA, kadar razpravljamo o demokratičnosti mišljenja in svobodi v izražanju stališč v literarnem ali vsakodnevnem govoru v javnem prostoru.

Poskušajte si predstavljati kulturo, v kateri se razprave ne opazujejo s pomočjo vojne, v kateri nihče ne izgublja in ne zmaguje, v kateri nima smisla napadati ali se braniti ... Predstavljajte si kulturo, v kateri razprava šteje kot ples, udeleženci kot izvajalci, cilj pa je, da je izvedba uravnotežena in estetsko prijetna. Ljudje bi v takšni kulturi razprave doživljali drugače, njihova izkušnja razpravljanja bi bila drugačna, razprave bi vodili drugače, o njih bi govorili na drugačen način. Toda *mi* jih verjetno sploh ne bi imeli za razprave, mi bi to videli tako, kot če bi oni počeli nekaj drugega. Nenavadno bi nam bilo tudi to, da tisto, kar oni počnejo, imenujemo »razprave«. Morda bi bil najbolj nevtralen opis razlike med njihovo in našo kulturo ta, da je naša diskurzivna oblika vzpostavljena s pomočjo bitke, njihova pa s pomočjo plesa (Lakoff in Johnson 2015: 5).

Da se spremembe v kolektivni zavesti kažejo počasi in da je evolucija zavesti dolgotrajen proces, opaza ruski lingvist Kasevič, ko primerja svetovne nazore povprečnega sodobnika in srednjeveškega ali antičnega človeka. V istem »časovnem odseku« so prisotni različni tipi svetovnega nazora, kot so tudi v človeškem organizmu prisotne »atavistične poteze, vključno s predčloveškimi« (2014: 75). Ustvarja se vtis, da se lingvisti v svojih premislekih o odnosu med kognicijo in jezikom vse bolj zanimajo za vprašanja zavesti. Na podobno misel naletimo pri večkrat omenjenem Lotmanu, kjer so v modelu kulture prisotni vsi časovni odseki (Lotman 2000: 150–390).

Nediskurzivno mišljenje, mišljenje v podobah, ki ga poenostavljeno pripisujemo človeku arhaičnega svetovnega nazora, ni neznanu sodobnemu človeku (Gebser 1992; Wilber 2004, 2005). V tej zvezi so zanimivi Kasevičevi premisleki o tem, ali se s pojavom diskurzivnega mišljenja in človekovim nadaljnjim kognitivnim razvojem sploh spreminja značaj jezikovne semantike.

Obstajajo izrazi, metafore in druge stilne figure, v katerih opazimo dejavnost starih struktur zavesti; verbalno eksternalizirane vsebine zavesti čutimo kot »grob« energijo, značilno za zgodnje družbe. Te so na ustrezne načine jezikovno oblikovale svoje življenjske okoliščine, vzajemne odnose, način mišljenja in navade, mi pa jih danes uporabljamo, saj smo jih podedovali. Neodvisno od tega, kaj od naštetega se je spremenilo, se jezik, s katerim jih potrjujemo, ni spremenil. Z energijskega vidika percepcije in mišljenja omenimo nekaj frazemov v hrvaškem in ruskem jeziku z glagolom *ubiti (zaklati)*: *da me ubiješ, (ne znam), hot' ubej, (ne znaju) [lahko me ubiješ, (pa vseeno ne bom vedel)]*; ali *spavati kao zaklan, spat' kak ubityj [spati kot zaklan]*; ali *ubijati vrijeme, ubivat' vremena [ubijati čas]*²¹ ipd. Takšnim izrazom se ni mogoče izogniti niti v literarnih tekstih, namenjenih otrokom (Veršič 2018a). Otroška zgodba ruskega pisatelja Dmitrija N. Mamina-Sibirjaka *Hranitelj družine* se začne takole:

Mali Proška je vedno spal kot zaklan, zjutraj pa bi ga sestra Fedorka dolgo vlekla za nogo ali roko z ležišča iz desk, preden bi Proška odprl oči.²²

Čeprav naj bi bili kot sodobna družba miroljubnejši in tolerantnejši, kot je to veljalo za zgodnejše družbe, opazamo, da se spremembe v zavesti kažejo z neenakomernim tempom v jeziku. To lahko razložimo s tem, da so te spremembe v svojem bistvu jezikovno-strukturne; kot takšne potekajo v dimenziji jezika, ki je kolektivni pojav. Razvoj na kolektivni ravni je vedno počasnejši od individualnega razvoja. Nasilje, krutost, grobost ali groba, surova energija, ki se čutijo v jeziku, se kot takšni najbolj percipirajo v otroških zgodbah in pravljičah (ne pa tudi v zgodbah za odrasle).

Vse bom dal zate – vzklikne kralj – karkoli imam. – Če svojima otrokoma z lastno roko odrežeš glavo in me celega namažeš z njuno krvjo, bom spet oživel. Ko je kralj zaslišal, da bi moral lastna preljuba otroka ubiti, se je prestrašil; ko je pomislil na veliko zvestobo in na to, da je zvesti Janez zanj umrl, izdre meč in otrokoma odreže glavo [...] – Tvoja zvestoba – spregovori Janez – ne sme ostati nenagrajena. – Vzame otroški glavi, ju posadi nazaj na vratova in namaže z otroško krvjo; otroka takoj oživita ter začneta skakati in se igrati, kot da se jima ni prav nič zgodilo (*Zvesti Janez, brata Grimm*).²³

Na spletni strani *Bajke.hr*, na kateri je tudi zgornja pravljičica, se bralca opozarja, da je različica zgodbe originalna in »lahko vsebuje nasilne, agresivne ali neprimerne elemente v zgodbi«. Staršem se svetuje, naj preverijo, ali je primerna za otrokovo starost,

²¹ V ang. se uporablja izraz *to sleep like a log* (dobesedno *spati kot hlod*), v it. in frc. pa *dormire come un ghio, dormir comme un loir* (dobesedno *spati kot polh*). Kadar gre za čas, pa ga v več jezikih na denotativni ravni *ubijamo*, npr.: ang. *to kill time*, it. *ammazzare il tempo*, nem. *die Zeit totschiagen*, slov. *ubiti čas*.

²² *Kormilec* (1885). Vir: az.lib.ru.

²³ Prev. po *bajke.hr*. Lokaliziranje duše v krvi je značilno za magijsko strukturo zavesti, lokaliziranje duše v srcu pa za mitsko. Dekapitacija se prej povezuje z odvzemanjem zmožnosti gledanja kot odvzemanjem zmožnosti mišljenja; lokaliziranje duše v možganih je značilno za mentalno strukturo zavesti (Gebser 1992).

»saj obstaja možnost, da je otrok občutljiv na takšne teme«. V zvezi z novejšo tendenco odvratanja in usmerjanja pozornosti na jezik v otroški literaturi in ustvarjanja novih zgodb, v katerih si predstavljamo sodobni vsakdanjik, opažamo, da je občutljivost kot energijska percepcija jezikovne dejavnosti pravzaprav občutljivost na določene immanentne aspekte naše kolektivne magijsko-mitske strukture zavesti. Drugače povedano, gre za občutljivost na oblikovalno energijo v naših strukturah, ki jo doživljamo kot neprijetno in ozaveščamo kot neustrezno.

Iz ozaveščanja oblikovalne energije sklepamo, da se v energijski komunikaciji vse vrsti okoli podob, ki pomenijo, in pomenov, ki so slikovni. Gre za podobe naše kolektivne energijske stvaritve, ki so prvotne nemanifestirane energijske vsebine zavesti. So čiste energijske forme doživljajev, izkušenj, emocij, misli, tj. tisto, kar je Jung imenoval kolektivni obrazci (arhetipi). Da bi medsebojno komunicirali, te energijske vsebine notranje transformiramo v mentalne podobe in jih na ta način ekternaliziramo, tj. manifestiramo bodisi v podobah bodisi v zvokih ali besedah.

Podobe (vizualne reprezentacije) so transformacije duševne, psihične energije, kažejo na našo notranjo energijo. Drugače povedano, s psihično energijo korespondira neka notranja pojavnost oblika, tj. podoba, ideja (platonovski *eidos*), misel, mentalna predstava, ki se ekternalizira, tj. pridobi formo, ki je vidna (drugim) in nekaj »predstavlja«.

Potem ko je doseglo razvoj znotraj strukture zavesti, si človeštvo naprej prizadeva za ustvarjanje novih form in načinov realizacije in mišljenja (Gebser 1992).²⁴ Spremembe v zavesti (občutljivost v pripovedovanju zgodb ali na pomene) se opažajo kot del procesa v formiranju nove strukture na kolektivni ravni. Z vidika mentalno-racionalne strukture zavesti sodobni človek prejšnje strukture (arhaično, magijsko, mitsko) povezuje s primitivnim človekom in jih ne prepozna kot svojih lastnih struktur. Z vidika integrirajoče zavesti je ključna beseda opažanje, ki je hkrati prepoznavanje in sprejemanje vseh struktur, ki nas konstituirajo, s čimer naredimo tudi tisto preveč racionalno, da je vidno (Gebser 1992: 327).

8 Energijska komunikacija v kvantni paradigmi resničnosti

Nastajajoča kvantna paradigma pomeni spremembe v zavesti, ki bi jih lahko opisali kot kognitivno-energijske. Sodobni človek vzpostavlja nove odnose med subjektom in objektom oz. spreminja svoje razumevanje obstoječih stavčnih odnosov. Če uporabimo jezik kvantnih teoretikov in fizikov pri razumevanju jezika, opazimo naslednje: če je subjekt – tisti, ki opazuje in deluje na opazovano (ali objekt) – pravzaprav zavest opazovalca, potem tudi v jeziku v semantičnem in sintaktičnem smislu neizogibno prihaja do sprememb obstoječih odnosov med subjektom in (direktnim) objektom;

²⁴ *Opažanje* Gebser (1992: 328) opredeli kot »celovito dogajanje«: posameznik ozavešča prisotnost vseh struktur zavesti s tem, da jih »posedanji«. »Posedanjanje« ali »konkretiziranje časa« (čas se ne percipira več linearno) ustreza tistemu, kar je v kvantni paradigmi stalna komunikacija dveh ali več sistemov, neodvisno od tega, ali so v isti prostorski dimenziji ali ne.

kažejo se v spremembi osebe (predikat). V tej predpostavki je subjekt vršilec dejanja – samozavestni subjekt (ali živo bitje v tretji osebi).

Kvantni teoretiki in fiziki preučujejo kvantni odnos, sorazmerje med kvantnimi delci. Bistvo je v kvantnem sorazmerju: če ga uporabimo v kognitivno-energijskem razumevanju sorazmerja v jeziku, gre za kognitivni kvant.

S P O S P O

Ključ odpira vrata. → Jaz odpiram vrata *s ključem*.²⁵

Jezikovno-strukturne spremembe so spremembe načina, na katerega strukturiramo jezik. Jezikovno restrukturiranje je proces, ki zahteva pozornost, saj ga razumemo kot trajno (jezikovno) ozaveščenost. Ta je za vse nas zahtevna, saj smo po eni strani prevzeti s praktičnimi in življenjskimi vprašanji, ki so nam pomembnejša od premišljanja jezika, po drugi strani pa zato, ker smo pogosto nagnjeni k ekonomičnosti v jeziku (k čim manjšem številu besed in čim manjšem naporu v jezikovnem izražanju).

Matematika preučuje osno simetrijo. Kognitivna lingvistika preučuje odnose ... This paper is about ... Kaj počne metla? Metla pometa. Na vprašanje, *Kaj hočejo podobe?*,²⁶ je edino, kar lahko odgovorimo: *Podobe hočejo našo pozornost.* Toda na vprašanje, ki bi lahko sledilo in se glasi: *Zakaj podobe hočejo, da jim posvetimo pozornost?*, nimamo odgovora. Če je struktura zavesti, znotraj katere nevede komuniciramo, »nepopolna« (Gebser 1992), bi se morali drugače vprašati. Kaj je to, kar sebi sporočamo s hiperprodukcijo podob, ki jih sami ustvarjamo in izvirajo iz naše podzavesti, katerih stvarniki smo? Na kaj kažemo sami sebi z ustvarjanjem nelagodja, ki zadeva gledanje, medijsko poudarjeno vizualnost in »vseprežemajoče oblikovanje podob«?²⁷

»Prevlada podobe« v skupnem kulturnem prostoru je pokazatelj, da v večdimenzi- onalni kolektivni zavesti potekajo spremembe v našem razumevanju povezanosti med zavestjo, jezikom, energijo in vizualno reprezentacijo v vizualni komunikaciji. Njihov izvorni odnos je zavest – energija – čutno zaznavanje – jezik. V literarni komunikaciji je to odnos med zavestjo, jezikom, energijo in literarnimi podobami (notranji, nevi- den prostor). Na ta *notranji energijski* aspekt literarne komunikacije v prispevku tudi usmerjamo pozornost.

²⁵ Kar je subjekt v prvem stavku, je indirektni objekt v drugem. To je instrument. Razlika v strukturi dveh stavkov (dveh načinov mišljenja) je razlika v naši kognitivno-energijski percepciji vršilcev dejanja: neživega bitja (predmeta) in samozavestnega bitja; tj. razlika v podobah, ki jih ustvarjamo v mentalnem prostoru.

²⁶ Glej istoimensko delo W. J. T. Mitchella *What Do Pictures Want?*. Pozornost usmerja na prevlado vizualnega v prostoru kulture (izpostavljenost pogledu) in »moč podobe« v dobi razvoja elektronskih medijev. Opazuje povezanost med močjo slike in svojevrstno regresijo sodobne družbe v fetišizem, totemizem in idolatrijo.

²⁷ V doživljaju in izkušnji obstajajo podobnosti z animizmom in psihizmom: gre za isti občutek, ki se ga spominjamo iz svojih predniških doživljavaev in izkušenj, toda resničnost percipiramo v bolj kompleksni strukturi zavesti.

Kvantni teoretiki in fiziki se zavedajo, da zavest eksperimentatorja vpliva na objekt v eksperimentu. Govorimo o delovanju v energijski, kvantni dimenziji. Na kaj pa se to zavedanje nanaša v dimenziji jezika? Kakšna je povezanost med delovanjem subjekta in energijskimi učinki njegovega delovanja na objekt/drugega znotraj kvantnega polja? Kako se ta povezanost potrjuje v jeziku, v njegovi (slovnični, skladdenjski, semantični) strukturi in kako se spreminja struktura zavesti? Ali lahko pri jeziku govorimo o energijski kogniciji?

S P S P

Pismo gospoda X je ganilo gospoda Y. → Gospod X je s svojim pismom ganil gospoda Y.

Kadar gre za jezik, nas zanima, v kakšnem obsegu je kvantni model uporaben pri prepoznavanju odnosov podob, po katerih stvari, predmete, pojave, abstraktne predstave percipiramo kot samostojna, dejavna bitja. Tj. tako, kot so jih energijsko percipirali naši daljni in bližji predniki. Ali so jim s tem »izročali moč«? Mitska struktura zavesti, ki jo prepoznavamo v jezikovni strukturi umetniškega diskurza in je običajna za pesniški diskurz –

Nebeški potnik luna
Je lahko odskakovala
Nad svetlim oblačnim robom
In spet v nebo plavala [...] ²⁸ –

ni adekvatna v drugih diskurzivnih tipih.

Restrukturiranje jezika (Kasevič 2013) in ozaveščanje struktur zavesti (Gebser 1992; Wilber 2004, 2005) je vsem nam nujen, čeprav zahteven kolektivni podvig, ki je v dimenziji kolektivne zavesti hkrati tudi jezikovno-spoznavni pomik.²⁹ V smeri restrukturiranja gredo kognitivni lingvisti, kar je opazno v terminologiji. Predstavljanje je konceptualizacija, človek pa je subjekt konceptualizacije; govorec je konceptualizator (metafore), ki ozavešča, da je utelešen (je v telesu). Svet je kulturni krog (sintagma, s katero je nadomeščena starejša sintagma slika sveta); konceptualizator konceptualizira (si predstavlja) svet, kot da bi bil krog. Toda stvar je nespremenljiva entiteta (stvar, ki je neživa, je – bitje, lat. *ens, entis*). Generativna gramatika³⁰ je *konstruktivna* gramatika. Zavedanje je zasidrano (sidro se vrže v morje; zasidrati – *spustiti sidro na dno vode*) itn. (Stanojević 2013: 33):

Čeprav ne govorijo eksplicitno o jezikovni ozaveščenosti, je pozornost kognitivnih lingvistov usmerjena na jezikovno zavedanje znotraj »konceptualne teorije, ki temelji na filozofiji *izkustvenega realizma*« (prav tam; poudarila S. V.). Namera lingvistov je, da bi v konceptualni metafori združili kulturne prakse, jezik in telo v prostorskih in časovnih odnosih. V tem smislu se u-telešenje (eden ključnih pojmov v kognitivni lingvistiki) ne nanaša na antropomorfiziranje (personifikacijo, prozopopejo, alegorijo

²⁸ V. Vidrić, Dva pejzaža (Dva pejsaža) v Bagić 2012: 246.

²⁹ V tem kontekstu razumemo tudi prizadevanja tistih, ki kažejo na jezikovno korektnost.

³⁰ Znotraj generativne gramatike se obravnava tvorba stavkov – tisto, kar je osnova vseh naravnih jezikov.

idr. figure), temveč na utelešenje (zasidranje) jezikovnega zavedanja oz. zavesti, ki jo prizemljujemo.³¹

Indikativno je, da se zavedanje uteleša, stilne figure pa telesno zasidrajo prav v času, v katerem smo vse bolj konceptualni in vse manj v telesu / »na zemlji«, v času neustavljivega razvoja informacijsko-komunikacijske kulture informacijske družbe, ki vse pogosteje komunicira elektronsko (v elektronskih medijih). To je obdobje komunikacije, v katerem »virtualno« kolektivno začnemo povezovati z resničnim, s subtilnejšo dimenzijo resničnosti. Percepcija te resničnosti je sicer »nova«, saj je spremenjena, a je istočasno tudi »stara«, saj sta nelagodje in prestrašenost zaradi podob v času vizualne kulture začetek integriranja podzavestnih, neintegriranih vsebin magično-mitske strukture (ravni) zavesti. Gre za zgroženost zaradi pogleda na grdo, ki se kot takšno percipira zaradi asimetričnosti podobe, neusklajenosti *levega* in *desnega* (Uspenski 1973). O tem nelagodju razpravljajo teoretiki vizualnih medijev, kjer v energijskem smislu beremo tako zaskrbljenost kot pesimizem. Sprašujemo se, ali obstaja interes po asimetriji podob tudi znotraj literature in literarne teorije. To je navsezadnje čas, v katerem ima marsikaj nematerialno ali dematerializirano formo, ki jo percipiramo energijsko tako kot energijsko percipiramo literarne podobe.

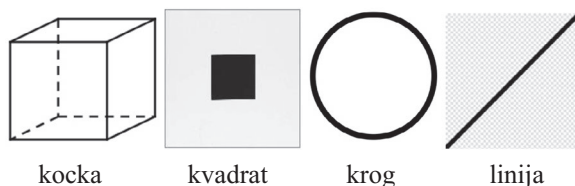
V kvantni paradigmi resničnosti prek novih medijev komuniciramo nelokalno, kadar smo fizično ločeni v prostoru (npr. živimo v sosednjih državah in ne moremo fizično prečkati mej, da bi se srečali). Kadar smo v isti državi v različnih »časovnih pasovih«, pa komuniciramo nelokalno in atemporalno. V kvantni paradigmi resničnosti razvijamo nelokalno percepcijo komunikacije v prostoru-času.³² Ko zaznavamo komunikacijo nelokalno in atemporalno, se lahko v nekem trenutku vprašamo, ali je tudi naša dosežanja pisna komunikacija – pisna literatura – v svojem bistvu atemporalna, neodvisno od tega, da so njeni mediji izvorno materialni. Ali pa velja, da je nelokalna, tj. komunikacija z literarnimi podobami »na daljavo«? Tekste, ki so jih marljivi prepisovalci s Sicilije v 14. stoletju zapisali na pergament, da bi jih prebrali njihovi sodobniki, berejo, natisnjene v 19. stoletju, bralci iz Rusije, ki jih kot avtorje v 20. stoletju berejo bralci iz Amerike. Njihove tekste v 21. stoletju v elektronskih knjigah bere vsak bralec, ki ima dostop do interneta. Morda jih berejo tudi prihodnji programerji kvantnih računalnikov.

³¹ Ang. *embodied cognition, grounded cognition*. O konceptu utelešene kognicije je bilo tudi na Slovenskem že precej napisanega. V kontekstu empirične literarne vede je o tem pisala Urška Perenič, ki mdr. piše, »da je (objektivna) resničnost vselej funkcija subjektivega odnosa do sveta, njegovega spoznavanja, izkušanja sveta oz. njegove povezanosti s svetom.« (Perenič 2013: 278).

³² Mentalni pojem čas »vsebuje eno usmerjenost«; zrcalni koren *regh* »postaja aktiven v momentu, ko se začneta gibanje v desno« (Gebser 1992: 220). Gebser preusmerja pozornost na prakoren *da : di*, ki je skupen vsem besedam današnjih jezikov, v katerih je izražen časovni element, iz česar izhaja, da je čas »delitelj«, ki »deli in razkosuje«. S tem, da smo ga podelili, smo čas po eni strani naredili »merljiv«, po drugi strani pa smo ga s filozofskimi špekulacijami »uprostorili«. Čas je po Gebserju sam postal podeljen. V »konkretizaciji« časa, ki se kaže v možnosti »reverzibilnosti« časa, avtor zaznava »veliko premagovanje tako racionalnega kot perspektivnega, saj čas ni več usmerjen podeljujoče« in ni »enoznačen«. Govor je o A-času (1992: 205–32).

9 Sklep

Kadar govorimo o dimenzijah in oseh, s katerimi si jih predstavljamo v kontekstu literarne komunikacije, zavesti in kulture, opazamo, da so fizične vizualne podobe dvodimenzionalne (slikarstvo), mentalne pa so tridimenzionalne (literatura). Krog, s katerim si v tem delu predstavljamo energijske odnose triade avtor – delo/tekst – bralec, je dvodimenzionalni prikaz. Prikazan je kot linija, ki je ukrivljena (kvadratura kroga).

Slika 4: Prikaz dimenzij.

Če med obravnavanjem dvodimenzionalnega prostora preusmerimo pozornost z geometrijskih odnosov na etimologijo in koren besede, vidimo, da gre pravzaprav za jezik. Gre za latinski glagol *curvare* [kurvare] v pomenu *upogibati*, *vrteti v krog* in latinski pridevnik *curvus* – kriv, upognjen oz. za latinsko obliko pridevnika ženskega spola *curva* [kurva], ki se z alternacijo v/b sliši kot [kurba] (v franc. *courbe*) – *ki upogiblje in zravnava, ki : vrti*.

Ko izhajamo iz navedenih primerov in govorimo o podobah, se poraja vprašanje okrog *osi* (rodilnika množine) v naši konceptualni percepciji (predstavljanju) dimenzij ali do *osi*³³ (rodilnika ednine) oz. do etimologije, s katero se v interpretaciji avtorjevega jezika ukvarjamo filologi: lat. *axis*, *is*, *m.* v tožilniku ednine *axem* – os; pol; nebo; stran neba; deska; osnova, temelj, po gr. *áxon* in v sanskrtu *Aksha* (akaša) in njihovem *presekanju*, *prelamljanju* ali žarčnem širjenju iz točke enajst *osi*.

Ne glede na to, ali z literarnim tekstom ali njegovo inscenacijo ali pa ekranizacijo komuniciramo v fizičnem prostoru (brez tehnologije) ali elektronskem prostoru (s pomočjo tehnologije), smo vselej v energijski interakciji v večdimenzionalnem prostoru-času. Medij ni toliko pomemben, kot je pomembna sama komunikacija. Mediji so se spreminjali in se bodo spreminjali. Energija, ki jo eksternaliziramo, pa je enaka energija, in sicer neodvisno od tega, za katero komunikacijsko orodje ali »zapis« gre.

V ideji »kvantnosti« je vsebovano raztapljanje obstoječih, starih struktur zavesti, razgradnja obstoječih miselnih obrazcev, razslojevanje pomenov, disperzija podedovanih miselnih struktur, kar je istočasno prozornost (prosojnost, prepustnost) ali

³³ Etimologia online: etimo.it/?term=asse&find=Cerca.

diafana po Gebserju, čemur bi ustrežal hrvaški glagol *pro-zirati* – *gledati skozi* oz. *pro-zreti* – *videti skozi*.

Skrajšano različico razprave iz hrvaščine prevedla Mirta Jurilj.

VIRI IN LITERATURA

Arts at CERN. Na spletu.

Krešimir BAGIĆ, 2012: *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.

Jean BAUDRILLARD, 2001: *Simulacija i zbilja*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Don Edward BECK, Christopher COWAN, 1996: *Spiral Dynamics. Mastering Values, Leadership and Change*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

Walter BENJAMIN, 2006: Umjetničko djelo u razdoblju tehničke reprodukcije. Prev. S. Knežević. *Život umjetnosti* 40. 78/79. 22–32.

Vanja BORŠ, 2012: *Integralna teorija Kena Wilbera*. Zagreb: Filozofski fakultet.

Davor DUKIĆ, 2012: Iščitanje srdžbe i straha u hrvatskoj antiturskoj epici XVI. Stoljeća. *Poj željno! Iskazivanje i poimanje emocija u hrvatskoj pisanoj kulturi srednjega i ranoga novoga vijeka*. Ur. A. Kapetanović. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 217–42.

Umberto ECO, 2011: *Confessions of a Young Novelist*. London: Harvard University Press.

Умберто ЭКО, 2013: *Откровения молодого романиста*. Пер. А. Климина. Москва: АСТ: CORPUS.

[Umberto ÈKO, 2013: *Otkrovenija molodogo romanista*. Per. A. Klimina. Moskva: AST: CORPUS.]

Masaru EMOTO, 2005: *Poruke skrivene u vodi*. Prev. R. Roj-Belčec. Zagreb: V.B.Z.

Павел ФЛОРЕНСКИЙ, 2008: *Имена. Сочинения*. Москва: Эксмо.

[Pavel FLORENSKIJ, 2008: *Imena. Sočinenija*. Moskva: Èksmo.]

Pavel Florenskij. Izabrani tekstovi. 2016. Ur. S. Veršić. Zagreb: Breza.

Jean GEBSER, 1992: *Iskon i sadašnjost. Temelji aperspektivnog svijeta*. 1. dio. Prev. Lj. Grgić-Stojenović, E. Kordić. Bugojno: Edicija Katarina.

Hrvatski enciklopedijski rječnik. 2004. 2. izd. Zagreb: EPH, Novi Liber.

Wilhelm HUMBOLDT, 2010: *O raznolikosti gradbe ljudskih jezika i njezinu utjecaju na duhovni razvoj čovječanstva*. Prev. A. Stamač. Zagreb: Alfa.

Amir KAPETANOVIĆ (ur.), 2012: *Poj željno! Iskazivanje i poimanje emocija u hrvatskoj pisanoj kulturi srednjega i ranoga novoga vijeka*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Вадим КАСЕВИЧ, 2013: *Когнитивная лингвистика в поисках идентичности*. Москва: Языки славянской культуры.

[Vadim KASEVIČ, 2013: *Kognitivnaja lingvistika v poiskah identičnosti*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.]

George LAKOFF & Mark JOHNSON, 1980: Conceptual Metaphor in Everyday Language. *The Journal of Philosophy* 77/8. 453–86.

- George LAKOFF in Mark JOHNSON, 2015: *Metafore koje život znače*. Prev. A. Ryznar. Zagreb: Disput.
- Юрий ЛОТМАН, Борис УСПЕНСКИЙ, 1977: Роль дуальных моделей в динамике русской культуры. *Ученые записки Тартуского государственного Университета*. 414. 3–36.
- [Jurij LOTMAN, Boris USPENSKIJ, 1977: Rol' dual'nyh modelej v dinamike ruskoj kul'tury. *Učenyje zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo Universiteta* 414. 3–36.]
- Юрий ЛОТМАН, 2000: *Семьосфера*. Санкт-Петербург: Искусство.
- [Jurij LOTMAN, 2000: *Semiosfera*. Sankt-Peterburg: Iskusstvo.]
- Jurij LOTMAN, 2001: *Struktura umjetničkog teksta*. Prev. S. Veršić. Zagreb: Alfa.
- William J. T. MITCHELL, 2004: Slikovni obrat. Prev. Đ. Dragojević. *Čemu. Časopis studenata filozofije* 6 (12/13). 120–32.
- William J. T. MITCHELL, 2005: *What Do Pictures Want? The Lives and Loves of Images*. Chicago: University of Chicago Press.
- Edgar MORIN, 2017: *O esteticima*. Prev. R. Kalanj. Zagreb: TIM press.
- O kvantnoj paradigmi u umjetnosti i humanistici. Svijest, energijska komunikacija i energijsko čitanje*. Na spletu.
- Urška PERENIĆ, 2013: V prerezu slovenske empirične literarne znanosti. *Slavistična revija* 61/1. 275–84.
- Urška PERENIĆ, 2014: Writers on the streets of Ljubljana: The onomastics of street names. *Slovene Studies* 36/2. 111–29.
- Milivoj SOLAR, 2004: *Nakon smti Sancha Panze. Eseji i predavanja o postmodernizmu*. Zagreb: Ljevak.
- Mateusz-Milan STANOJEVIĆ, 2013: *Konceptualna metafora. Temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*. Zagreb: Srednja Europa.
- Dubravko ŠKILJAN, 1989: *Lingvistika svakodnevice*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Борис УСПЕНСКИЙ, 1973: Правое и левое в иконописном изображении. *Сборник статей по вторичным моделирующим системам*. Тарту. 137–45.
- [Boris USPENSKIJ, 1973: Pravoe i levoe v ikonopisnom izobraženii. *Sbornik statej po vtoričnym modelirujuščim sistemam*. Tartu. 137–45.]
- Josip UZAREVIĆ, 2005: O jeziku. *Croatica et Slavica Iadertina* 1. 31–37.
- Владимир ВЕРНАДСКИЙ, 2004: *Биосфера и ноосфера*. Москва: Айрис-пресс.
- [Vladimir VERNADSKIJ, 2004: *Biosfera i noosfera*. Moskva: Ajris-press.]
- Sanja VERŠIĆ, 2004: *Kultura kao semiotički problem u djelu Jurija Lotmana*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Sanja VERŠIĆ, 2008: Teorija holarhijske evolucije Kozmosa ili holističko obgrljivanje fragmentiranih svijesti. *Filozofska istraživanja* 28/2. 415–34.
- Sanja VERŠIĆ, 2012: Kryonove poruke – Budimo kvantni. *Svijetlost* 110. 8–11.
- Sanja VERŠIĆ, 2013: *Prostor kulture. Pavel Florenskij i ruski kozmizam*. Zagreb: Breza.
- Саня ВЕРШИЧ, 2018a: Энергичная коммуникация и квантовое чтение – практика перевода. *Миры литературного перевода*. IV Международный конгресс переводчиков художественной литературы 2016. Т. II. Переводчик: тонкости ремесла. Ред. А. Я. Ливергант, Д. Д. Кузина. Москва. 321–47.

[Sanja VERŠIČ, 2018a: Ènergijnaja kommunikacija i kvantovoe čtenie – praktika perevoda. *Miry literaturnogo perevoda*. IV Meždunarodnyj kongress perevodčikov hudožestvennoj literatury 2016. T. II. Perevodčik: tonkosti remesla. Red. A. Ja. Livergant, D. D. Kuzina. Moskva. 321–47.]

Sanja VERŠIČ, 2018b: Energy Effects in Pavel Florensky's Writings. Energy Communication, Language, Art and Energy Reading. *UR LXII/3–4*. 293–314.

Ken WILBER, 2004: *Teorija svega. Integralna vizija za biznis, politiku, znanost i duhovnost*. Prev. D. Sobol. Rijeka: Gorin.

Ken WILBER, 2005: *Kratka povijest svega*. Prev. D. Sobol. Rijeka: Gorin.

SUMMARY

In the spirituality of the quantum paradigm of reality, we explore how basic insights by quantum theorists can be applied within the humanities and social sciences, and the way in which they are perceived in literary, artistic, and social communication. We consider a new quantum energy communication primarily from the standpoints of consciousness theories and cognitive linguistics, bringing attention to energy cognition in artistic communication and to the energy dimension of language. In literary communication, we highlight its energy dimension and, within it, *energy effects*, by means of which we also explain the energy dynamics between authors and their readers.